№ 41. Հոկտեմբերի 25. — 1873 — Հոկտեմբերի 25. № 41.

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԳԻՆԸ.

Տարեկան գինն է 5 ռուբլի (փոստի ծախսով)։ Օտարաքաղաքացի բաժանորդները պիտի դիմեն այս հասցէով. Въ Тифлисъ. Въ Редакцію Армянской Газеты „Мшакъ". Թիֆլիսում կարելի է ստորագրվիլ խմբագրատան մէջ (Արծրունու տան) և պ. Ծատուրեանցի խանութում։

ՄՇԱԿ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ.

Մանեաւոր յայտարարութիւն տպել տալը պիտի վճարէ 10 հատորակ տառի համար 1 կոպէկ արծաթ։ Յայտարարութիւններ տպվումն հայերէն, Ռուսերէն, Վրացերէն, Ֆրանսերէն, Գերմաներէն և Թուրքերէն։

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Էլի իրանց էշն են քշում։—Ներքին տեսութիւն։ Երկու խօսք։ Նամակ Ագուլիսից։ Նամակ Շուշուց։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Պարսկաստանի հրէաները։ Նամակ Վիէննայից։ Նամակ Դավրէժից։ Արտաքին լուրեր։—Խառն լուրեր։—Առևտրական։—Յայտարարութիւններ։—Բանասիրական։ Մատենագրութիւն։

ԷԼԻ ԻՐԱՆՑ ԷՇՆ ԵՆ ՔՇՈՒՄ

Որքան կամենում ես քարոզէր, քննիր, մեկնիր, ապացուցիր,—կան մարդիկ, որք կամ այնքան յիմար են որ ոչինչ չեն հասկանում, կամ այնքան անազնիւ են, որ չեն կամենում հասկանալ....

Ուրախ են որ մի խօսք են գտել՝ կոսմոպոլիտ....առանց հասկանալու բառի բուն նշանակութիւնը, նրա խորհուրդը, քշում են իրանց էշն ու քշում....

Հազար անգամ ենք մեկնել որ կոսմոպոլիտը ընդհանուր մարդկութեան երջանկութիւնը աչքի առաջն ունելով, աշխատում է և այն ազգութիւնը, որին պատահմամբ ինքն էլ պատկանում է, օգտաւէտ կացուցանել մարդկութեան համար....իսկ մարդկութեանը օգտաւէտ լինելու համար, հարկաւոր չէ անպատճառ սահմանափակվել իր նեղ ազգային շըրջանի մէջ, բաւականանալ իր հնադարեան աւանդութիւններով, սովորութիւններով, հայացքներով, իր ազգին օգուտ բերելու համար հարկաւոր չէ անպատճառ նմանվել նախնիներին, կրկնել նախահայրերից արած սխալները....։ Ոչ, սա կը լինէր սպանել իր ազգի կեանքը, սա կը լինէր պաշտպանել անշարժութիւն, մեռելութիւն։ Սա ոչ իր ազգին օգտաւէտ կը լինէր, որովհետև իր նեղ շըջանով բաւականանալով, նա ոչինչ նոր բան չէ կարող սովորել, անդադար մնալով զարգացման նոյն կէտի վրա,—և ուրեմն վնասակար կը լինէր ամբողջ մարդկութեան համար, որովհետև մարդկութեան անդամներից մինը անշարժ մնալով, չը զարգանալով, առաջ չը գնալով՝ դառնում է կրաւորական, ապարդիւն, աւելորդ անդամ ամբողջ մարդկութեան...

Իսկ ինչպէ՞ս պիտի զարգանայ մարդկութեան այս կամ այն անդամը, այս կամ այն ազգութիւնը,—իր նեղ կեանքով բաւականանա՞լով, թէ ծանօթանալով մնացած ազգութիւնների հետ, անտե՞ս առնելով ուրիշ ազգերի մտաւոր շարժումը, թէ ուսումնասիրելով նրանց, ընդունելով նրանցից լաւ կողմեր, գովելի յատկութիւններ, արդար գաղափարներ և յարմարեցնելով նրանց իր ազգի կեանքին....

Այսպէս են արել բոլոր ազգերը պատմութեան մէջ, և միայն պատմութեան հետ անծանօթ, տգէտ մարդիկ այդ չը գիտեն....

Մինչ Յունաստանը ընդունելով իր կրթութիւնը Եգիպտոսից, կորցրեց իր ազգային յատկութիւնները, մինչ Յունաստանը դարձաւ Եգիպտոս....Մինչ Հռոմը ուսում առնելով Յունաստանից, անհետացաւ....։ Մինչ Ֆրանսիան չը պահպանեց իրան յատուկ կողմերը, որովհետև շատ բան սովորեց Անգլիայից....Մինչ սլաւօնական ազգերը կրթվելով հարևան գերմանական ազգութեան ազգեցութեան տակ, այդ պատճառով չեն կարող ապագայում զարգանալ անհատապէս....Ամբողջ մարդկութեան մէջ կրթութիւնը առաջ էր գնում փոխանակութեան սկզբի վրա հիմնվելով։ Առանց փոխադարձութեան չը կայ առաջադիմութիւն։

Վերջապէս թողնենք աշխարհի այլ և այլ ազգերը և վերցնենք մեր հայոց ազգը, նայենք անկողմնապահ աչքով նրա պատմական զարգացման վրա,—և այն ժամանակ մենք կը համոզվենք որ եթէ մեր պատմութեան ընթացքում յաճախ յայտնվէին այնպիսի խաւարասէր կուսակցութիւններ, ինչպէս մենք բաղդ ունենք ճանաչել մեր ժամանակակից կեանքի մէջ, խեղճ Հայաստանը շատ և շատ անգամ անյաղթելի արգելքների պիտի պատահէր իր պատմական կանոնաւոր զարգացման ընթացքում....

Սկսենք մեր երկրին վերաբերեալ պատմական, յայտնի ժամանակներից։

Քրիստոնէութիւնը Հայաստանում չէ ծընվել, նա յայտնվել է Հրէաստանում,—բայց հայը նրան ընդունել է ուրիշ ազգերից առաջ, և այնուամենայնիւ հրեայ չէ դարձել, այլ մնացել է հայ և կատարելապէս յարմարեցրել է, սեփականացրել է իրան քրիստոնէութեան վսեմ սկզբունքը։

Հայոց այբենարանը կազմակերպվել է յունաց այբենարանի կաղապարով, բայց այնուամենայնիւ հայոց տառերը հիմք են եղել մեր ազգի ինքնուրոյն, անհատական մտաւոր զարգացման։

Մեր ամենածաղկեալ ժամանակը, մեր մտաւոր, գիտնական և հասարակական զարգացման ոսկեայ դարը, մեր հինգերորդ դարը առաջ բերեցին այն մարդիկ, որք կրթվել էին Յունաստանում,—բայց այնուամենայնիւ նրանք չը կարողացան Հայաստանից խլել իրան յատկանիշ կողմերը, այլ ընդհակառակն պատուաստելով հայոց հողի վրա յունաց միտքը, նրանք հայացրին այն միտքը, ծառայեցրին այն միտքը հայոց կրթութեան օգտին, օտարից վերցրին և հային յարմարեցրին օտար, աւելի բարձր կրթութեան աստիճանի վրա կանգնած երկրից այն բոլորը, ինչ որ լաւ էր, արդիւնաբեր արին հայոց հողը, և պատրաստեցին նրան աւելի գիտակցական ինքնուրոյն կեանքին....

Բայց և Մովսէս Խորենացու ժամանակին կային մեղուականները, որք համարում էին նրան ազգի դաւաճան, կոսմոպոլիտ, մեր ժողովրդի մէջ յունական ոգի մտցնող....

Յետոյ կարճ յիշենք միջին դարերի հայոց կեանքը ու գրականութիւնը, որ ենթարկվեցաւ խաչակրաց ազդեցութեանը,—բայց այնու ամենայնիւ հայութիւնը չը կորցրեց իր անհատական յատկութիւնները....

Յիշենք և Մխիթարեաններին, որք մի դարից աւելի օտար հողի վրա կրթվելով, ազդում էին մեզ վրա, զարթեցնելով մեր մէջ մտաւոր ինքնաճանաչութիւնը....

Մեր առաջին պարբերական հրատարակութիւնները մինչ օտար հողի վրա չը ծնվեցան, ուստից նրանք յայտնում էին մեզ հասկանալի գաղափարներ, յարմարեցնելով, ըստ կարողութեան, եւրոպական մտքերը հայոց լեզուին... բայց մենք դարձեալ չը հրաժարվեցանք մեզ յատուկ առանձնութիւններից....

Վերջապէս մենք հասկանում ենք դուք ինչ էք ասում, բայց դուք ինքներդ չէք կըշռում ձեր ասածի նշանակութիւնը։

Դուք հարկաւոր էք համարում պահպանել հայի վատ կողմերը, հայի պակասութիւնները, միայն նրա համար, որ նրանք հայի պակասութիւններն են,—և աղաղակ էք բարձրացնում, կոսմոպոլիտ էք կանչում նրանց, որք իրանց կարողութեան չափ օտարների նոր գաղափարները աշխատում են հայացնել....

Գոնէ ունեցէք քաջութիւն մեր ամենամեծ մարդիկներին,—որոնց օրինակին մենք աւելի հակուած ենք հետևել, քան թէ ձեզ,—ունեցէք քաջութիւն Գրիգոր Լուսաւորչին, Մեսրովբին, Խորենացուն, Եղիշէին, Եզնիկին, Գրիգոր Մագիստրոսին, Մխիթարին....կոսմոպոլիտ անուանել...

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

«Մայրենի Լեզու» բ. տարի, փոխադրութիւն Ն. Տէր-Ղևոնդեանի. Թիֆլիս, 1873. Էնֆիաճեան և ընկ.

Արդէն յայտնի է ընթերցողին պ. Տէր-Ղևոնդեանը իւր աշխատութեամբ, որով նա հետևելով Ռուսաց երևելի մանկավարժ Ուշինսկուն, երեան հանեց 1871 թուի դեռ առաջին անգամ հրատարակութեամբ «Մայրենի Լեզու ա. տարի» սկզբնական դասագրքոյկը։ Այդ գրքոյկը իւր ժամանակին յայտնուելով, ենթարկուեցաւ քննադատութեան զանազան կողմերից. «Մշակում», «Մեղուում», և «Արարատում», որոնցից ոչ ամենքը ունեցան իրենց նշանակութիւնը և գրքոյկը անսպասելի կերպով առաջ գնաց։ Այդ բանը խրախուսելով հեղինակին, վստահութիւն տուեց և ներկայ թուականիս երկրորդ տպագրութեամբ, զանազան փոփոխութիւններով առաջարկել նորան հասարակաց ընդունելութեանը, որի հետ անմիջապէս երևեցաւ և նորա երկրորդ տարին,—մեր խօսակցութեան նիւթը։

«Մայրենի լեզուի երկրորդ տարին» բաղկացած է երեք հատուածներից, ինչպէս մենք գտնում ենք նորան։ Առաջին և երկրորդ հատուածներում պարունակվում են բուն ընթերցանութեանը վերաբերած յօդուածները, իսկ երկրորդում սիստեմատիքական դասախօսութիւններ թէ գրաւոր կերպով և թէ բերանացի օրինակներ առաջադրելով, կազմակերպած մասամբ ժողովրդական առածներից նոյն իսկ ժողովրդական դարձուածներով, և ապա զրոյցադրական նախադասութիւններից։

Առաջին հատուածը կոչվում է «Շուրջը և մօտը»։ Այդտեղ գլխաւոր կենդրոնը ընտրվում է ուսումնարանը, ուր առաջին անգամ ոտք դնելով, փոքրիկ մանուկը գտնում է իւրան բոլորովին մի ուրիշ աշխարհում։ Նա մինչև այժմ ընտանեկան անհոգութեան մէջ անուշադիր էր իւր շրջականներին։ Բայց այժմ ուսումնարանի դասասենեակումը շարժվում է նրա հետաքրքրութիւնը նայել իւրան շրջապատող առարկաների վերա, թէև անգէտ դորանց մասին։ Նա մի հայացք է ձգում իւր վերա և գտնում է իւրան ինչպէս ասացինք մի նոր աշխարհում, որտեղ իւր շրջականներում իւրանց տեղին համեմատ դասաւորած առարկաները սակաւ առ սակաւ գրաւում են նորա ուշադրութիւնը։ Ահա այդ է մանուկ աշակերտողի կենդրոնը, և այդ կենդրոնից ծանօթանում է նա իւր շրջանի հետ, որ սկսվում է ընդարձակուել մինչև այն տունը, այգին և քաղաքը կամ գիւղը ուր ապրում էր մանուկը։

Գրքի այդ հատուածում կան և ուրիշ գործնական յօդուածներ, որոնք նմանապէս գլխաւոր տեղն են բռնում և գրուած են ոչ թէ միայն լոկ ընթերցանութեան համար, այլ և որ նոքա ծառայեն իբրև նիւթ ուսուցչի զրուցադրութեան իւր աշակերտների հետ, որովհետև այդ բանը նոյն չափ կարևորութիւն ունի, որքան նրա կանոնաւոր ընթերցանութիւնը, միայն թէ ուսուցիչը այդ յօդվածներից խօսակցութիւն կազմէր դասից առաջ։ Իսկ երբ կկարդացուի այդ յօդուածը զրուցադրութիւնից յետոյ, նորից մնում է ուսուցչին դասի բովանդակութիւնից կազմած կարճ հարցերով զբաղեցնել մանուկներին, և ապա ամբողջացնել այդ հարցերը պարզ կամ բարդ նախադասութիւններով։ Այսպիսի կտորների համար ահա նոյն իսկ պ. Տէր-Ղևոնդեանի խօսքերը առաջաբանում։ «Օրինակի համար վեր առնենք ուսումնարան վերնագրով յօդուածը։ Զրուցադրելուց և կարդալուց յետոյ ուսուցիչը հարցնում է. Ով է լինում ուսումնարանում. Որտեղ են նստում աշակերտները և այլն և այլն... Յետոյ հարցերը բարդվում են, ինչ կայ ուսուցչի և աշակերտների մօտ, Որտեղ են նստում ուսուցիչը և աշակերտները. ինչո՞վ են գրում գրատախտակի և քարետախտակի վերա։ Այսպիսի գործնական յօդուածներ կարող են համարուել ուսումնարանը, մեր դասատունը, մեր տունը, խրճիթները և այլն վերնագրով յօդուածները։

Բացի սորանից կան ինչպէս գրքի այդ հատուածում նոյնպէս և միւսում, այնպիսի կտորներ, որոնք թէև չափաբերական չեն, բայց դարձուածների միայնդ վերջաւորութեամբ մեծ աժխոյժ կարող էին պատճառել մանուկներին ընթերցանութեան ժամանակ։ Մեր կարծիքով որ և է յօդուածի գըլխաւոր արժանաւորութեանց մինն էլ նա է, որ ձևի կողմից ևս տպաւորութիւն ունենայ մանուկներին դէպի ընթերցանութիւն գրաւելու. սակայն և սա ոչ չարունակաբար, ինչպէս և երևում է գրքի մէջ։ Օրինակի համար՝—հրաւէր դէպի ուսումնարան յօդուածում՝ «հաւը խօսեցաւ, օրը բացուեցաւ, արևն էլ վաղուց ելաւ, բարձրացաւ։ Խելօք մանուկներ, շուտ հագնուեցէք, շուտով դասատուն դուք հաւաքուեցէք, և այլն և այլն, կամ թէ կատուին վերաբերած յօդվածում՝ փիշիկ փիշիկ, սիրուն փիշիկ, շատ սիրուն ես, խորամանգ ես, մետաքսապատ թաթեր ունես, սուր եղունգով մատներ ունես. ականջներդ շուտ են լսում, մեծ աչքերդ մթնում փայլում, երկար բեխերդ ոլորած, խեղճ մկներին մահ ես նիւթում, և այլն։

Իսկ ինչ վերաբերում է փոքրիկ չափաբերական գրուածներին, ես բացի իմ սեփական կարծիքը աւելորդ չեմ համարում կրկնել և մի քանի պարոններից լսածներս, որ նոքա այնքան գեղեցիկ են հայացրած, որից չէր կարելի եզրակացնել թէ գրողը աչքի առաջ է ունեցել ռուսականը։ Եթէ ձանձրալի չի լինիլ օրինակի համար առաջ կբերենք այստեղ Ջրաղացի նկարագրութիւնը։

Ջուրը նաւից արշաւելով
Կատաղաբար ձայն է հանում,
Եւ ջրաղացի յատակի տակ,
Կարծես ամպեր են որոտում։
Անիւների խիստ շարժուելուց
Ամբողջ յատակն է դողդողում,
Եւ երկանի պտըտվելուց
Փոքրիկ լեզուակն է չխչխկում։
Նա շարժուելով օրօրվում է

Յիշեցէք մեր խօսքերը՝ մի տաս տարի չի անցկենայ, և մ ե ղ ո ւ ա կ ա ն խօսքը կը դառնայ մի ածական, որ կը նշանակէ՝ խ ա ւ ա ր ա ս է ր և յ ե տ ա դ է մ....

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

„Մշակի“ № 34 Շուշուց գրուած նամակի առիթով յետագայ տողերս լրագրիդ էջերում տպել խնդրեմ: Պարոն նամակագիրը մեծ նշանակութիւն է տալի Վեհ. Հօր անօրէնութեան՝ որ կուսակրօն հոգևորականաց կայք նոցա մահուանէն զկնի պիտի մնան ժառանգութիւն Ս. Էջմիածնին: Մեզ ոչինչ իրաւունք չի տալի դժբաղդաբար այդ անօրէնութեան վերայ ուրախանալ, ոչով չէ կարող հաւատացնել մեզ թէ մահուան անկողնում սուրբ հայրերը իւրեանց հարստութիւնը չեն ցրուիլ իւրեանց մօտիկ ազգականաց մէջ. եթէ չցրուեն էլ իւրեանք՝ նոցա ազգականները անշուշտ յափշտակող կլինեն ս. հօր հարստութեան. վերջապէս ինչո՞ւ չկարծել թէ՝ հոգևոր հայրերը՝ աչաց առջև ունելով Վեհ. Հօր կարգադրութիւնը, կշտապեն իւրեանց կենաց ընթացքում խոպառ վատնել բոլոր դիզուած հարստութիւնքը. այդ շատ հաւանական է սպասել՝ երբ մեք հաւատի գիտենք որ սուրբ հայրերի մեծ մասը իսկապէս շատ հեռու են այդ կոչումից: Ուրեմն պատրաստ եմ ես պ. նամակագրին պատասխանել որ նորա ուրախութիւնը այդ անօրէնութեան մասին շատ ուրախալի կլինէր մեզ համար ևս՝ եթէ միայն երևակայութեան ծնունդ չլինէր. մեզ կոպէկ մի օգուտ սպասել սուրբ հարց դիզած անհամար ոսկիներից՝ ոպէս կամիք հակառակէք՝ անկարելի է և երազական. ուստի մեք կարծում ենք որ եթէ ճշմարտութիւնը անշուշտ տեղի պարտ է ունենալ ամենայն խնդրի լուծման մէջ, առանձին մի նշանակութիւն տալ յիշեալ անօրէնութեան չնայելով պ. նամակագրի բոլոր ցանկութեան՝ մեք այնու ամենայնիւ չենք կարող: Գրականութեան մէջ միայն ճշմարտութիւնը մուտք ունի: Զարմանալի երևոյթ, միայն քահանայից դէմ են խօսացած մեր պ. պ. թղթակիցքը...: Ուրեմն համարելով երկարօրէն բացատրել այս մասին միտքս՝ դառնում եմ պ. նամակագրի հետևեալ մտքին, երբ թէ Վեհ. Հօր անօրէնութեան ուժով կուսակրօն հոգևորականք հարստութիւն դիզելու փափագից կհեռանան: Զարմանալի հետևանք: Պ. նամակագրի խօսքերին նայելով երբ նոքա առաջ իւրեանց ազգականներին ժառանգութիւն թողնելու մտօք ունէին հակումն դէպի հարստութիւն և այժմ այլ ևս իրաւունք չունենալով ժառանգութիւն թողնել ազգականաց, պիտի դադարեն հարստութիւն դիզելու փորձութենից: Երանի թէ այդպէս լինէր, բայց ափսոս որ բոլորովին սխալ է պարոնի կարծիքը: Մենք չենք կարծում, այլ հաստատ համոզուած ենք որ ագահութեան աղբիւր երբէք չէ կարող լինել ժառանգների ապագայի վերայ լոկ հոգացողութիւնը. եթէ պարոնի այդ կարծիքը ճշմարիտ լինէր, մեք ագահութեան ներկայացուցիչներ պիտի ունենայինք աշխարհականաց դասի մէջ՝ ովք ունեն որդիք, ամուսինք, միով բանիւ մօտ, արիւնակից ժառանգներ, բայց ով կհակաճառէ մեզ հետ որ ասենք թէ՝ ագահութեան ծայրայեղ ներկայացուցիչներ լինում են գրեթէ միայն կուսակրօն սուրբ հարք. պատճառը շատ պարզ է, զրկուած լինելով ընտանեկան սիրասուն կենցաղավարութենից՝ սուրբ հարց բոլոր սէրը, բոլոր ձգտումը դառնում է դէպի արծաթը...նա դիզում է շատ անգամ և իրեն զրկելով և միշտ անհոգ բոլորովին դէպի իւր ժառանգները, այլ դիզում է միայն և եթ հարստութիւնը շատացնելու... Ի՞նչ գործադրութիւն պիտի անի, ինչո՞ւ է դիզում...լոկ արծաթասիրութեան սարսուկ լինելով, այլ ոչինչ. այդ ագահութեան հիմնական և անփոփոխ կանոնն է. դիզել. բայց թէ ինչու...ոչ ինքը և ոչ ով չգիտէ...արծաթասիրութիւնն այդ է և ոչ թէ սերունդի վերայ հոգացողութենից յառաջ եկած:—Մեք չենք կարող շնորհակալ չլինել սրբ. Երքեպիսկոպոսից ուսումնարանի կառուցման մասին, բայց և չենք կարող չը հերքել պարոնի կարծիքը թէ սրբազանի գովելի արարքը օրինակ կարող է լինել միւսներին: Երբէք այդ սպասելի չէ: Իսկ այն հոգևոր հարց՝ որք դեռ ևս նոր միտք ունեն հարստանալու և յետոյ մեզ համար ուսումնարան կառուցանելու՝ շնորհակալ ենք... Ծ.

ՆԱՄԱԿ ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ

Ամառուան արձակուրդի միջոցին բացակայ գտնուելով Ագուլիսից, չէի կարողացած ձեռք բերել և կարդալ «Մշակի» թերթերը: Երբ օգոստոսի վերջերին վերադարձայ կրկին Ագուլիս, թերթելով ձեր լրագրի համարները, պատահեցայ № 30-ում մի նամակի, գրուած Ագուլիսից Ս. Սաֆրազեանց ստորագրութեամբ, որ Ագուլեաց երկսեռ ուսումնարանների և նորա ուսուցիչների վրայ մասնաւոր տեղեկութիւններ է յայտնած: Ի շարս այլոց պարոն նամակագիրը ասում է, իբր թէ ես, օրիորդաց ուսումնարանումը Հայոց պատմութիւնը դաս եմ տալի Ն. փափազեանցի «Մանկավարժ վերծանութեան» գրքոյկի վրայ, իսկ աշխարհագրութիւնը Գ. Բարխուդարեանցի, Փ. Սիմէօնովի „Уроки Географіи“ վերնագրով գրքերից թարգմանած տետրակներով: Այս տեղեկութիւնները բոլորովին սխալ են և ցաւում եմ, որ պ. Սաֆրազեանցը ստոյգ չտեղեկանալով, արած է այս սխալմունքը, ոտի տակ առնելով բոլորովին իմ երկու տարուան աշխատութիւններս յիշեալ առարկաներից:

Իմ պատմութեան դասախօսութիւնը օրիորդաց մօտ բոլորովին առանց գրքի է. միայն դասի բովանդակութիւնը աշակերտուհիք նշանակում են տետրակների վրայ և ըստ այնմ պատրաստում են դասը. բացի սորանից, Ն. փափազեանցի «Մանկավարժ վերծանութեան» է ն ց ի կ լ օ պ է դ ի ա ն, այս տարի յունիսին է միայն ուղարկուած Ագուլիս, Էջմիածնայ Սինօդից և այն էլ գործակալի վրա, ծախուելու յօգուտ Էջմիածնայ *) իսկ աշխարհագրութեան դասախօսութիւններս բոլորովին իմ թարգմանութիւններն են, յարմարացրած զանազան դասատուների համար Ռուս լեզուից դիւրաւոր և ամենավերջին հրատարակուած գրքերից, ինչպէս են Д. Семенова, Даніэля, Корнеля և այլն. որոնցից արդէն երկու զանազան ոճ դասագրքոյկներով պատրաստ են տպագրութեան, եթէ միջոցս ներէ:

Պարոն Գ. Բարխուդարեանցը 3 տարի սորանից առաջ այստեղ աշխարհագրութեան ուսուցիչ էր եղած, դորանով չէ կարելի հետևացնել, որ ես նորա աշխատութիւններով եմ օգտվում, իսկ ինքս իբրև ուսուցիչ ոչինչ չեմ շինում. գլխաւորն այն է, որ պ. Բարխուդարեանցը տեղւոյս ուսումնարանումը անցած է միայն բնական մասը աշխարհագրութեան, և քաղաքականից էլ շատ փոքր, իսկ ես անցած եմ բոլորը (3-դ դասատանում):

Զգիտեմ, ինչ աղբիւրից է առել պարոն Սաֆրազեանցը այդ տեղեկութիւնները, իբր թէ այդ ժողովածուն («Մանկավարժ վերծանութեանը») Ագուլեաց ուսումնարաններումը ընդունուած է իբրև դասագիրք: Այս միայն ճշմարիտ է, որ այդ լուրը պարոնին յաղորդողը մի խորամանկ նպատակ է ունեցել իւր մտքումը, առաւելացնել գրքի կեղծ արժանաւորութիւնը, ցոյց տալով թէ կայ անձ մի բարեկարգ ուսումնարան, ուր այդ գիրքը ընդունուած է իբրև ձեռնարկ:

Պարտք համարելով ինձ ուղղել այս երկու սխալ տեղեկութիւնները, յոյս ունեմ, որ արժան կհամարէք զետեղել այս տողերը ձեր պատուական լրագրի էջերում. մանաւանդ կտեղեկացնէք ցանկացողներին, նախ՝ որ աշխարհագրութիւնը և պատմութիւնը մեզանում ինչ ձեռնարկներով է աւանդւում և երկրորդ՝ որ Ն. փափազեանցի «Մանկավարժ վերծանութեան» մինչև այժմ մեր ուսումնարաններում մուտք չէ գործել: **)

17 սեպտեմբ. 1873.

Ներսէս Սիմէօնեանց.

*) Ն. փափազեանց իւր «Մանկավարժ վերծանութեան» տպագրութիւնը իրաւունքը, գլխովին տուած է Էջմիածնայ տպարանին, ստանալով նորանից իբրև վարձ իւր աշխատութեան 150 օրինակ միայն: Ն. Ս.

**) Այս նամակից առաջ մենք արդէն ստացել էինք ներկայ նամակիս մէջ յայտնած խորհուրդ-

ՆԱՄԱԿ ՇՈՒՇՈՒՑ

Մեր քաղաքի Հոգևոր դպրոցը երկար ժամանակ մնալով առանց արժանաւոր տեսչի, ի հարկէ, պէտք էր զանազան հիւանդութիւնների ենթարկուէր, մինչև անգամ և մահուան, եթէ մեր սրբազան Սարգիս Արք-եպիսկոպոսը տեսնելով այս վատթար դրութիւնը դպրոցի, համաձայնութեամբ հոգաբարձուաց չը հրաւիրէր ի պաշտօն տեսչութեան կանդիդատ համալսարանի և քանի տարի ուսուցչութեամբ կրթուած Խորէն վարդապետ Ստէփանէին:

Այս լուրը համնելով հասարակութեանս ականջին, գրեթէ բոլոր քաղաքը ուրախացաւ երբ լսեց, որ գերապատիւ Խորէն վարդապետը յանձնառու է եղել կատարել տեսչութեան պաշտօնը քաղաքիս Հոգևոր դպրոցում:

Մեր հասարակութիւնը յուսալով, որ Խորէն վարդապետի շնորհիւ պիտի մանկանց մէջ ծագուի ճշմարիտ գիտութիւն և Աստուածպաշտութիւն, բազմաժամանակեայ իշխող խաւարը և տգիտութիւնը պիտի փարատուի նոցա մտքերից, անհամբեր հոգւով կը սպասէ դորա գալը:

Օգոստոսի վերջումն, մի պատուական առաւօտ, հրապարակի մէջ ժողովրդոց խուռն բազմութիւնը հաւաքուած էր տեղտեղ, ուրախ դեմօք խօսում էին միմեանց հետ: Այս միջոցում մտեցաւ ինձ բարեկամներիցս մէկն նոյնպէս ուրախ, նոյնպէս զուարթ դեմօք և ասաց: «Աչքդ լոյս, Խորէն վարդապետն եկել է և ժողովուրդն, տեսանում ես հաւաքուած խօսում, ցանկանում են դըռնալ նրա տեսութիւն»:

Խորէն վարդապետը Նորին Մեծութեան կայսեր թագադրութեան օրը մտաւ Մայր եկեղեցին և զկնի պատարագի և մաղթանաց խօսեց մի քարոզ: Այս առաջի անգամս քարոզի նիւթն էր ուսումն և ուսուցչութիւն: Երկրորդ անգամ ևս խօսեց քարոզ վերացման տօնին նոյն աւուր խորհրդի վերա: Ժողովուրդը ամեն կիւրակէ օր սպասում է, խուռն բազմութեամբ հաւաքուելով, որ լսի Խորէն վարդապետի քարոզութիւն:

Սեպտեմբերի 1-ին Խորէն վարդապետը մտաւ դպրոցը և ամենից առաջ ուշադրութիւնը դարձրուց ուսուցիչների դասատուութեան և նոցա ընթացքի վերա, տալով ամեն մէկին նոցանից պրօգրամայ, սկսեալ պատրաստական դասատանից մինչև չորրորդը: Պահանջեց աշակերտներից զոյգ ընդ ուսման, պահպանել բարոյականութիւն, վարուել միմեանց հետ սիրով իբրև եղբարք: Սկսեց աշխատել մնացած գրատունն վերանորոգել, որոյ մասին և ես շատ աշխատած եմ, կխակենդան տպարանն վերանորոգել որ «Հայկական Աշխարհն» շարունակէ: Սկսեց մնաց օրիորդաց դպրոցը կենդանացնել, պահանջելով իւրաքանչիւր աշակերտներից տարեկան վեց րուբլի յօգուտ դպրոցի և գրատան վերանորոգութիւն, և մտցրեց աշակերտների միակերպ հագուստներ:

Ներքին համաձայն մի նամակ Պ. Ս. Ց. Սաֆրազեանցից, բայց տեղ չունենալով նրան մինչև այսօրս տպագրել, կը հրատարակենք հետևեալ համարում: Խմբ.

Եւ ամբարի բերանն շարժում.
Որից վերին երկանի մէջ
Մաքուր ցորեն (ցորեան է կաթկաթում:
Իսկ քարի տակ մանրվելով,
Ալիւր դարձած դուրս է թափվում
Եւ ջրաղացը գեղեցկապէս
Իբրև ծերուկ ալեզարդում:

Այդ ոտանաւորները համարեայ իւրաքանչիւր մի գործնական կտորի մօտ դրուած լինելով, նըպաստում են դասի նիւթ եղած յօդուածը հիմնաւորապէս ըմբռնելուն, իւրեանց մի և նոյն նիւթին վերաբերած լինելու պատճառով: Մենք այդպիսի չափաբերական կտորի պատահում ենք գրքի երկրորդ հատուածում ևս, ինչպէս է և այս հընձողի երգը:

Քաջացէ́ք ուժէր, շարժուեցէ́ք կռներ,
Զարկեցէ́ք դէմքիս կէսօրեան հողմեր:
Շարժեցէ́ք թարմացրէ́ք անսահման դաշտը,
Զնգ-զնգայ մանգաղը և փայլի շուրջը:
Ծաղկունք դաշտերի, ցած գլորվեցէ́ք,
Հնձած խոտի հետ, դուք էլ չորացէ́ք.
Ես ձեզ կժողովեմ, խուրձեր կկապեմ,
Կէսը տաւարիս, կէսն էլ կծախեմ....:

Գրքի երկրորդ հատուածը ներկայանում է մեզ և մի ուրիշ կերպարանքի տակ ևս: Դորա բովանդակութիւնը մասամբ կրօնական լինելով, կատարելապէս հայացնելու կարօտութիւն ունէր և այդ բանը հաւատարմութեամբ լցուցանել կարծես յաջողել է պ. Տէր-Ղևոնդեանին:

Մենք ասացինք գրքի այդ հատուածը մասամբ կրօնական է, բայց կրօնական ասելով չպէտք է ճանաչել այն չոր ու ցամաք դասատուութեան ձևը, որով ներկայացրել են մեզ մինչև այժմ կրօնը: Գուցէ մենք և ոմանք մեզանից անհատներ մինչև այսօր համոզուած էինք թէ չէր կարելի և կրօնական դասերին մի կրթողական ձև տալ մանուկների կեանքին համապատասխանելու համար. բայց այդ խնդիրը մենք բաւականին արդարացրած ենք համարում պ. տէր-Ղևոնդեանից, այն մի շարք յօդուածներով, որոնք ակնարկում են այդ նպատակին: Դա սկսվում է յունվարի 5-ից մանկական յիշողութիւններով: Փոքրիկ մանուկը պատմում է, որ այդ օրը Քրիստոսի ծննդեան ճրագալոյցը լինելով, ինքն ևս իւր ծնողաց հետ եկեղեցի է գնացել, և այդ արարողութիւններից կարողացել է մտաբերել իւր վարժապետի պատմածը Քրիստոսի ծննդեան վերա, աւելացնելով և մի փոքրիկ խորհրդածութիւն այն տեղի կլիմայի վերա և նրա համեմատութիւն իւր հայրենիքի հետ, այսպիսի բառերով:

«Ես մտաբերեցի այնտեղ (եկեղեցում) իմ վարժապետի պատմածը, թէ ինչպէս հրեշտակը աւետիս տուեց հովիւներին. ինչպէս այդ հովիւները եկան երկրպագութիւն տուին նորածին մանկանը: Երևի այն երկիրը, ուր ծնաւ Փրկիչը, մեր երկրից տաք է, որ կարողանում էին գիշերը դուրսը քնել, իսկ մեզ մօտ ինչպէս ցուրտ է այժմ: Ճշմարիտ, յունվարը ամենացուրտ ամիսն է: Երկիրը սպիտակ քողով ծածկվել է»:

Մի և նոյն ձևը պատահում է մեզ յունվարի 6-ին Քրիստոսի մկրտութեան վերա, փետր. 14-ին Տեառնընդառաջի մասին: Ապա ընդմիջվելով այդ պատկերը առաջ են գալիս զանազան վերաբերած ակնկալութիւններ և տարվայ այդ եղանակում տեղի ունեցած տօների նկարագրութիւններ դարձեալ մանկական յիշողութեամբ, որպիսիք են Ծաղկազարդ կիւրակէն և այլն և այլն, և վերջապէս Մեռելոց երկուշաբթին, երբ մանուկը գնալով հանգստարան իւր ծնողների հետ, կարողանում է մի յիշատակ կազմել իրան, որ այնտեղ հանգստանում են իւր նախահարց ոսկորները:

Ես կարծում եմ ընթերցողը կհամաձայնի ինձ հետ, որ դոքա նոյնպէս պակաս կրթողական ազդեցութիւն ունենալու չեն, եթէ նա աշխատութիւն յանձն կառնի մի անգամ ակնարկել գրքի այդ հատուածը: Իսկ ինչ կվերաբերի դորա միւս յօդուածներին, այդտեղ էլ պակաս չեն մանուկներին հետաքրքիր ընթերցանութեան նիւթեր, թէ մանկական յիշողութեամբ կազմակերպած և թէ ինքնուրոյն տեսական և չափաբերական գրուածներ:

Գրքի երրորդ հատուածը ինչպէս և առաջ ասացինք, պարունակում է իւր մէջ գրաւոր և բերանացի կրթութեան օրինակներ, որոնց նպատակն է զարգացնել աշակերտին, հաստատելով նորա մտքի կամ ըմբռնողութեան մէջ լոգիկայի ճշտութիւնը: Եւ սա—մանուկը, այդ ուսանելով կկարողանայ ըմբռնել առարկայի զանազան յատկութիւնները—գոյնի, ձևի և այլ զանազան կողմերից, նորանց փոփոխութիւնները և գործողութիւնները իրանց ժամանակներով և եղանակներով: Այդ ուսանելով աշակերտը արդէն նախապատրաստուած է ըմբռնել լեզուի քերականական գործնականութիւնը, առանց որոշման և առանց տերմինների, մի խօսքով նորա սիստեմատիկական կուրսը, ինչպէս յիշում է նոյն իսկ Տէր-Ղևոնդեանը....:

Մի հատ պակասութիւնը գրքի այդ հատուածում, մեր կարծիքով է առարկաների միմեանց հետ ունեցած յարաբերութիւնը, որով զանց է արել աշխատողը և որը մեր կարծիքով նոյնպէս կարևոր ծառայութիւն կարող էին մատուցանել մանուկների զարգացմանը: Իսկ ամբողջ գրքի մէջ ես ուրիշ պակասութիւններին երկրորդական կամ երրորդական եմ համարում, որոնք են երբեմն երբեմն բառերի անճիշտ գործադրութիւն, և մի քանի անուշադրութեամբ մնացած տառասխալներ, որոնցից գիրքը բոլորովին ազատ լինել ցանկալի էր....

Վերջացնելով խօսքս աւելացնում եմ՝ ցանկալի կլինէր որ մերայինք գնահատէին և գործ դնէին պ. Տէր-Ղևոնդեանի ներկայ աշխատութիւնները իրանց տարրական կամ ծխական դպրոցներում, որովհետև ներկայ բոլոր դասական գրուածների մէջ Հայ լեզուի վերաբերութեամբ առաջին տեղն են բռնում նոքա: *)

***

*) Երգերի մասին ոչինչ խօսք չասացինք, որովհետև այդ մասին արդէն խօսվեցաւ: Մենք համաձայն ենք Հ. Տէր-Ղևոնդեանի «Մեղուի» մէջ տուած պատասխանի հետ:

Ընտրուեցան այս միջոցում նաև նոր հոգաբարձուններ, որոց մի քանիսն են ուսումնական երիտասարդներ, որոց անուանքն են՝ փաստաբան Ստեփան-բէկ Խիզբաշեանց, Պետրոս Ալեքսանեանց (վաճառական), Համբարձում-բէկ Սարուխան-Բէկեանց (ուսումնական), Յակոբ-բէկ Շահնազարեանց (ուսումնական) Թէոդորոս Խանդամիրեանց (վաճառական երիտասարդ) Յարութիւն Ագամեանց (վաճառական երիտասարդ)։

Այսուհետև յուսանք որ Սարգիս Սրբազանի և Խորէն վարդապետի միմեանց օգնականութեան շնորհիւ Հոգևոր դպրոցը մի նշանակութիւն կը ստանայ, որ մեր մեռած գրատունն, մեր մեռած օրիորդաց դպրոցը կենդանացած և վերանորոգուած կը լինին, յուսանք որ կտեսնենք մեր ուսումնասէր երիտասարդները խումբ խումբ ժողովուած։

29 սեպ, 1873 Վահան Շահունեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Գանձակու Նամակագիրը խնդրում է հաղորդել հետևեալը, թէև առաջուց այսպէս էինք լսած, բայց գեր. յաջորդին ներկայացնող պարոններից ոմանք հաւատացրին, որ Մաժակի հրատարակած լուրը Ա... քահանայի երեցփոխանական պաշտօնի վերաբերութեամբ սխալ է եղած, Գ... յաջորդի մօտ, այդ մասին խօսք չէ եղած, և նոյն քահանայն միշտ իւր հաշիւները ներկայացրած է կանոնաւորեալ պայմաններով։

***

Գանձակից գրում են՝ Հոգևոր Դպրոցի Հոգաբարձուներից մինը, որ կառավարում էր նորա ուսումնական մասը, փոխադրվեցաւ Ն...քաղաքը ուսուցչական պաշտօնով. Մի ուրիշն էլ, տեսնելով որ այդ իւր համար գործ չէ, թողեց դորան։ Այժմ մնում են երկուսը (լաւ էր որ դորանք էլ երկրորդի պէս մատծէին) և երևի հասարակութիւնը նոր ընտրութիւն կանի հրաժարվածների փոխարէն... սպասենք...

***

„Моск. Вѣд.“ լրագիրը հաւատացնում է որ նոր զինուորագրութեան ձևը շուտով մտցնվելու է Ռուսաստանում։ Կայսրութիւնը բաժանված կը լինի զանազան վիճակների վրա, որից ամեն մինը կը տայ խաղաղութեան ժամանակ յայտնի մի թիւ զինուորականների։ Բայց ամեն մի գունդ կը բաղկանայ՝ երեք քառորդ տեղական բնակիչներից, իսկ մնացածը լեհական, լիտուական, Թաթար և այլ ոչ բուն ռուսաց վիճակների մարդիկներից։

***

„Моск. Вѣд.“ լրագիրը հաղորդում է, որ Պետական Խորհրդի մէջ շուտով քննվելու է մի առանձին յանձնաժողովից մշակված ծրագիրը, որ պարունակում է իր մէջ ռուսաց հպատակների ուրիշ պետութիւնների հպատակութեան տակ անցնելու հարցը։

***

Ալեքսանդրապոլից հաղորդում են „Кавказъ“ լրագրին, որ պ. Վ. Դըրօէվը, քաղաքիս նահանգական ուսումնարանի տեսուչը, պարապում էր ուսումնարանի գաւթումը մարմնամարզութեամբ (գիմնաստիկայով). յանկարծ սիւններից մինը, արդէն փտած լինելով, ընկաւ տեսչի վրա և սպանեց նրան։

***

Ռուս լրագիրները հաղորդում են, որ Պետական Խորհրդի մէջ շուտով մշակուելու է նոր օրէնքը, որ պիտի որոշի բարեգործական նպատակով արած կտակների մասին կտակակատարութեան իրաւունքը։

***

Այս օրերս եկաւ Թիֆլիս մի երիտասարդ չօտլանդացի, դօկտօր Մ. Ուալլաս, որ Գերմանիայում ուսում աւարտելուց յետոյ, երեք տարի անցկացրեց Ռուսաստանում և դիտաւորութիւն ունի մի ազգագրական հետազօտութիւն հրատարակել Ռուսաստանի մասին։ Մի տարուց յետոյ պարոնը դիտաւորութիւն ունի գալ կրկին Կովկաս երեք տարով, մեր երկիրը ուսումնասիրելու համար։

***

Ռուս լրագիրները հաղորդում են, որ արդարութեան Նախարարութեան մէջ առաջարկվելու է շուտով մի նոր օրէնք, որով արգելք պիտի դրվի արքունի ծառայութենից հրաժարեցրած պաշտօնականներին պարապել մասնաւոր փաստաբանութեամբ։

***

Մ. Շ... ից հաղորդում է մեզ մեր թղթակիցը՝ մեր քահանաները չը բաւականանալով միմեանցից արծաթ կողոպտելով, այժմ սկսել են մեռել գողանալ...։ Անցած օրերումը մի քահանայ գողացել է միւս քահանայի մեռելը և թաղել է։ Մեռելատէր քահանան երբ լսել է այդ, պահանջել է իր մեռելը, բայց բաւականութիւն չէ ստացել։ Այդ պատճառով գանգատ է տուել կօնսիստօրիային իր կորած մեռելի մասին...։ Ասում են որ կօնսիստօրիան յուսահատված լինելով այդ մեռել գողացող քահանայից, այժմ կամենում է դորա տեղը ձեռնադրել մի տիրացուի...։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ՀՐԷԱՆԵՐԸ

Անգղիական օրագիրք կը հրատարակեն զպատճէնն աղերսագրոյն, զոր Լոնտոնի Անկլօ-Ճիւիշ Ասօսիէշըն ընկերութիւնը մատուցած է Պարսից Շահին, նորին Վեհափառութեան ի յիշեալ մայրաքաղաքն գտնուած ժամանակը։ Ահաւասիկ այս աղերսագրոյն թարգմանութիւնը։

Մարդասիրական հրամաններն՝ զորս ձեր վեհափառութիւնը շատ անգամ տուած է ապահովցնելու համար ձեր ամեն հպատակաց զմի և նոյն արդարութեան իրաշխաւորութիւնները, վստահութիւն կուտան մեզ թէ ձեր սովորական գթութեամբը նկատողութիւն պիտի առնուք զհետևեալ յայտարարութիւնն անհաւասարութեանց, որովք կը տառապին Պարսկաստանի հրէայք, և որք իրենց համար անբացատրելի թշուառութեանց և չարեաց աղբիւր են։

1. Հրէից հասարակութիւններն ամբողջապէս և երաշխաւորութեամբ միմեանց՝ պատասխանատու են եղեռնութեանց և յանցանաց զորս անհատաբար կըգործէ մի ոմն յանդամոց իւրոց։

2. Հրէի մը վկայութիւնը չընդունուիր դատաստանական ատեանց առջև։

3. Մահմետականութիւնը ընդունող հրեայ մ՝ միայն ինքն կըժառանգէ գերդաստանին բոլոր ընչքը, որոցմէ կըզրկուին միւս ամեն մօտաւոր ազգականներն, որք ի մահմետականութիւն չեն դարձած։

4. Ի բազում քաղաքս, հրէայք չեն կրնար խանութ բանալ շուկայից մէջ։

5. Խղճի իրաւունքը կրօնաբարին թողութիւն շնորհուելով օրինաւոր պատժոց և տուգանաց, այնու պայմանաւ որ եղեռնագործը կամ յանցաւորը զմահմետական կրօնն ընդունի։

6. Ռաց ի թագաւորական օրինաւոր տուրքէ տեղական իշխանութիւններն ըստ կամաց իւրոց տուրք կըպահանջեն և կառնուն ի հրէից։

7. Թէև հրեայք անուանական իրաւունքն ունին Արդարութեան բարձրագոյն ատեանին բողոքելու, բայց չեն համարձակիր ի գործ դնել այս իրաւունքը վախնալով ի վրէժխնդրութենէ ստորին դատարանաց։

8. Հրէից կեանքը բաւականապէս պաշտպանեալ չէ յօրինաց. քանզի հրէի մը սպանողը կրնայ ազատիլ տուգանք մի վճարելով։

Այսպիսի զեղծումներն ուղղել՝ հզօր, արդարասէր և իմաստուն վեհապետի մը արժանի ձեռնարկութիւն մըն է. որոյ հակամիտութիւնն վասն նորոգոյն քաղաքակրթութեան՝ ներշնչեց իրեն զփափաքն տեսնելոյ զԵւրոպան և նորա բարեկարգ հաստատութիւններն անձամբ քննելոյ, որպէս զի ի վերադարձին փութասցէ իւր տէրութեան մէջ զյառաջադիմութիւնն ազգային դաստիարակութեան։

Ձեր Վեհափառութիւնն անշուշտ գիտէ թէ միջին դարուն մէջ, հրէից դէմ եղած նախապաշարումը այն աստիճան զօրաւոր էր, որ Խաչակիրներն չէին կրնար արդարութիւն գտնել սովորական դատարանաց առջև։ Այս չարեաց դարման տանելու համար, նոյն ժամանակին օրէնսդրաց բարեխիղութիւնն և մարդասիրութիւնն հաստատեցին մասնաւոր ատեաններ վասն հրէից, և հասարակութիւնը՝ հետզհետէ սովորելով այս բացառական իրաւանց, ազգը դաս մի եղաւ իրեն թէ հրէան իրաւունք ունի արդարութեան առջև, ինչպէս ուրիշ որ և է մարդ մի։ Եւ ըստ չափու տկարանալուն ժողովրդական նախապաշարմանց և կրօնական անժուժութեան, այս մասնաւոր ատեանները հարկաւորութիւնն ևս նուազեցաւ և վերջապէս խափանուեցան։

Կաղաչեմք բազում ակնածութեամբ զՎեհափառութիւն ձեր հիմնադրել ի Պարսկաստան նոյն օրինակ դատաստանական ատեաններ և անոնց գոյութիւնը հաստատուն պահել մինչև որ ազգային դաստիարակութիւնը իւր նպատակին հասած լինի, տպաւորելով ժողովրդեան մտաց մէջ զկրօնական թոյլատուութիւն և զյարգութիւնն կրօնական ամեն գաղափարաց։

Ռաց յայսմանէ կըհամարձակիմք խոնարհաբար ծանուցանել թէ Ձեր Վեհափառութեան հրէայ հպատակնիլն, որք կըվճարեն այժմ զհարկն (վերկի) տեղական իշխանութեանց, հարկապահանջութեան այս կերպին փոփոխութեան մէջ մեծ դիւրութիւն պիտի գտնեն, և որ ամենեւին վնաս մի պիտի չպատճառէ կայսերական գանձուն, եթէ Ձեր Վեհափառութեան յատուկ մէկ հրովարտակաւ հրէից իւրաքանչիւր հասարակութեան վերայ խմբովին ձգուի հարկը, համեմատութեամբ անոր անդամոց թուոյն, և նոյն իսկ հասարակութիւնն պարտաւորի ժողովել զհարկն և կարող լինի անոր գումարը ուղղակի վճարել կայսերական գանձուն՝ յատուկ հարկապահանջի մը ձեռօք առանց միջամտութեան տեղական իշխանութեան։

Վերջապէս, կաղաչեմք զՎեհափառութիւն ձեր ծանուցանել կուսակալաց և նոցին ստորադասելոց զթագաւորական այս հրաման ձեր, ինչպէս նաև զփափաքն զոր ունիք որպէսզի յետ այսորիկ ձեր տէրութեան բնակիչ հրէաներն նկատուին, ամեն բանի մէջ, իբրև հաւատարիմ հպատակք կայսերութեան և կարող լինին զբաղիլ, առանց որ և է արգելքի, իրենց սովորական գործքովը։

Օգոստափառ Շահն իւր սիրելի նախարար վսեմ. հայկազուն Մելքում խանին միջոցաւ, հետևեալ պատասխանն տուաւ, զոր արդէն հրատարակած եմք Արշալուսոյ 967 թուոյն մէջ։

Ըստ հրամանի օգոստա. Շահին կըծանուցանեմ ձեզ ընդունելութիւնն յիշատակագրոյն ձերոյ, որով ընդհանրապէս պաշտպանութիւն և բարերարութիւն կըխնդրէք վասն հրէից Պարսկաստանի։ Նորին Վեհափառութիւնն միշտ մարդասիրական խնամք ունեցաւ վասն բարեկեցութեան հպատակաց իւրոց՝ առանց խտրութեան աստիճանի և կրօնի. հետևաբար պիտի հսկէ, որպէսզի անիրաւութիւնք և ապօրինաւոր խստութիւնք ի գործ չդրուին ընդդէմ հրէայ ժողովրդեան, զոր իրաւամբ կանուանէք հաւատարիմ, խաղաղասէր և ճշմարիտ։ Ն. Վեհափառութիւնն իւր շնորհակալութիւնը կըմատուցանէ ձեզ վասն բարեմաղթութեանց զորս կընէք իւր անձին համար։

(Ստորագրեալ) Մելքում խան

(Արշալոյս Արարատեան)

ՆԱՄԱԿ ՎԻԷՆՆԱՅԻՑ

Թէև Վիէննայի Աշխարհահանդէսը շուտով փակվելու է, բայց այդ ինձ չի արգելի, թէև փոքր ինչ ուշ, մի կարճ խօսք ասել աշխարհահանդիսի նշանակութեան վրա առհասարակ, և մի անցաւոր հայեացք գցել Վիէննայի աշխարհահանդիսի մէջ մեր Կովկասեան բաժնի վրա։

Մարդիկը զանազան պիտոյքներ ունեն։ Փոխանակ մի առ մի յիշելու ինչ պիտոյքներ ունեն մարդիկը, կարճ կասեմ՝ նրանք ունեն մտաւոր և նիւթական պիտոյքներ։

Ներկայացնենք մեզ մի երկրի գիւղեր կամ քաղաքներ, որոնցից ամեն մինը ապրում է առանձնացած։ Նոցանից ամեն մինը վարում է հող, շինում է տներ, կրթում է երեխաներին, գործում է կտաւ, կարում է շորեր, մանում է թել, պարապում է շերեմապահութեամբ.... և այլն և այլն։

Ներկայացնենք մեզ որ այդ գիւղերից և քաղաքներից ոչ մինը միւսի հետ երբէք յարաբերութիւն չունի, ամեն մինի գործունէութիւնը անյայտ է մնում մնացածներին, այնպէս որ նոյն երկրի քաղաքներից և գիւղերից ոչ մինը չը գիտէ ինչ են անում, ինչպէս են ապրում մնացածները, արդեօք իրանց մտաւոր և տնտեսական կեանքի մէջ առաջ են գնացել, կամ նոյն կէտի վրա են մնացել։ Այն ինչ որ երեկ համարվում էր բարի և օգտաւէտ, արդեօք համարվում է օգտաւէտ և այսօր, թէ արդէն անպէտք է դարձել բնակիչների արդեան պահանջներին համեմատ. Արդեօք հող վարելու, ուսումնարանում դաս տալու, կաշ կարասի շինելու, գիրք տպելու, մետաքսից ապրեշումէ ապրանք գործելու և այլ շատ ուրիշ մարդկային գործողութիւնների միջոցները նոյն են մնացել, ինչ որ էին հարիւր, յիսուն, քսան, տաս տարի սրանից առաջ, կամ փոխվել են, և եթէ փոխվել են արդեօք դէպի լաւը. Եւ եթէ դէպի լաւն են փոխվել՝ ինչ է այն փոփոխութեան էութիւնը։ Անդադար համեմատելով իր արդիւնքը ուրիշի արդիւնքի հետ, ուրիշինը ուսումնասիրելով, և իրանը ցոյց տալով, կարելի է առաջ գնալ, ընդունել նոր գաղափարներ, կատարելագործել, և կատարելագործվել։

Ինչ որ մենք ասացինք մի երկրի այլ և այլ քաղաքներ և գիւղեր օրինակ բերելով, նոյն կարող ենք ասել և ամբողջ աշխարհի այլ և այլ ազգութիւնների մասին։

Ի՞նչ կլինէր եւրոպական իւրաքանչիւր երկրի հետ, եթէ նա մնացած երկիրների մասին ոչինչ տեղեկութիւն չունենալով, նրանց ամեն մինի առաջադէմ թէ մտաւոր թէ նիւթական ընթացքի հետ ծանօթ չը լինելով, սահմանափակվէր իր նեղ շրջանի մէջ, ապրէր, գործէր, մտածէր ինչպէս որ ապրում էր, գործում էր, մտածում էր սորանից հարիւր տարիներ առաջ....

Աշխարհահանդէսը իսկ այն ժամանակակից միջոց է, որ թոյլ է տալիս ամեն ազգերին միմեանց մօտենալ, միմեանց ճանաչել, միմեանց ուսումնասիրել։

Մի երկրի զանազան գաւառների հանդէսը միջոց է տալիս համեմատել ամբողջ երկրի մտաւոր և նիւթական առաջադիմութիւնը։

Միջազգային աշխարհահանդէսը թոյլ է տալիս ամբողջ երկրագնտիս ազգերի թէ մտաւոր թէ տնտեսական կեանքը միմեանց մէջ համեմատել։

Ընդհանուր միջազգային աշխարհահանդէսները լինում են Եւրոպայում հինգ տարվայ մէջ մի անգամ,—ուրեմն որքան արագ ընթանում է եւրոպական կրթված երկիրների առաջադիմութիւնը, որ ամեն մի հինգ տարին նկատելի է լինում առաջադիմութիւն, նշմարելի է լինում նշանաւոր կատարելագործութիւն։

Եւ աշխարհահանդիսի մէջ կարելի է համեմատել հետևեալ կերպով՝ մի կողմից կարելի է մի ամբողջ երկրի դրութիւնը համեմատել ուրիշ երկրի հետ, օրինակ Ֆրանսիա Անգլիայի հետ, յետոյ կարելի է երկու երկրների համանման արդիւնքները համեմատել, բացի սորանից կարելի է նոյն երկրի զանազան արդիւնքների մէջ համեմատութիւն անել, վերջապէս որպէս մասնագէտ կարելի է միայն մի որ և է ճիւղ, մի որ և է մաս ուսումնասիրել։

Ներկայացրէք ձեզ, որ մի մասնագէտ կամենում է ուսումնասիրել մի որ և իցէ մաս, դիցուք հանքային մասը՝ Նա գալիս է Վիէննայի աշխարհահանդէսը և կամենում է ծանօթանալ զանազան երկրների երկաթեայ հանքերի օրինակների հետ բայց փոխանակ նրա ուսումնասիրութեան գործը հեշտացնելու, Վիէննայի աշխարհահանդէսը դժուարացնում է, ցիր ու ցան դարսելով զանազան հանքային տեսակները, որով և դժուար է լինում համեմատական աշխատանքը իրագործելու։ Փարիզի աշխարհահանդէսը այդ կողմից աւելի աջող կազմակերպութիւն ունէր՝ մի ուղղութեամբ անցնելով, այցելուն ծանօթանում էր մի որ և է պետութեան զանազան արդիւնքների հետ, ուրիշ ուղղութեամբ անցնելով նա ծանօթանում էր զանազան պետութիւնների միանման արդիւնքների հետ։

Անցնենք այժմ Կովկասեան բաժնին։ Հասկանալի է որ մեր երկիրը բնական արդիւնքներով հարուստ լինելով, բաւական հետաքրքրում է եւրոպացուն։ Եւ սա ունայն հետաքրքրութիւն չէ. եւրոպացին գիտէ թէ մեր երկիրը հարուստ է, բայց մի և նոյն ժամանակ լսել է, որ ինքն կովկասեան ժողովուրդը անզարգացած է և չը գիտէ օգուտ քաղել իր երկրի հարստութիւններից։ Եւրոպացին գալիս է հանդիսի Կովկասեան բաժինը գործնական նպատակով՝ նա կամենում է ծանօթանալ մեր երկրի բնական արդիւնքների ներկայացուցիչների հետ, որ յետոյ յանձն առնէ զուցէ մի որ և է ձեռնարկութիւն, կազմի մի ընկերութիւն, որ

կամ եկեղեցական մի աշխատանքին ձեռք տալ, կամ մեր հանքերը բովագործել, կամ այլ մի բնական արդիւնք վաճառահանել. Նա մտնում է կովկասեան բաժինը և ինչ է տեսնում' ամենայն զանազան չարեր, կովկասեան ազգերի հագուստներ, զանազան ամանեղէն, գինիներ, Թուղթեր,—իսկ բնական արդիւնքներից անթիւն քիչ (օրինակ հանքերից բովարոյին ոչինչ), որ եւրոպացին ոչ թէ միայն չէ կարող ուսումնասիրել մեր բաժինը գործնական նպատակով, այլ բոլորովին թերի հասկացողութիւն է ստանում մեր երկրի արդիւնաբերութեան վրայ։

Այդ կողմից Ալժիրիան անհամ բարձր էր մեր բաժնից. Ֆրանսիացիք բերելով Վիէննայ ամբողջ ծառներ Ալժիրիայից, հասարակեցին մինե-րալներ նորա երկրից, ցորեան նորա դաշտերից, զանազան բոյսեր,—և ինչ նպատակով․․․որ ամեն եւրոպացին տեսնէ ինչ հարստութիւններ ունենք մենք, եկէք արդիւնահանեցէք, բովարարեցէք, վաճառահանեցէք Ալժիրիայից այս ամենը և աշխատանք տուեցէք մեր բնիկներին․․․․

Իսկ Կովկասեան բաժնի կոմիսար պ. Ն. Սիոսովսկին, երևի կարծել է որ ընդհանուր աշխարհահանդէսը չը պիտի ներկայացնէ ժամանակակից արդիւնքներ զանազան երկիրների, այլ պիտի է պարունակէ իր մէջ մի երկրի հնութիւնները, ներկայացնէ մի տեսակ հնագիտական Թանգարան։

28 սեպտեմբ. 1873. Թ. Ա.

ՆԱՄԱԿ ԴԱՒՐԷԺԻՑ

Այս օրերում քաղաքիս հասարակութեան ուշադրութիւնը դարձած է Նորին Մեծ. Շահի մի հրամանի վերայ, որով պատժւում է Միրզա-իւսուֆ-խանը կախաղանի դատապարտելու։

Ընթերցողը գիտեն, որ յայտնի է անուանի Միրզա-իւսուֆ-խան, մի ժամանակ Պարսից կոնսուլ էր Թիֆլիսում, յետոյ փոխւում չարժէ դաֆեր էր նոյն Պարսից կառավարութեան կողմից, նա ամբողջեան մէջ հանձնարարութեան մարդկանց մինն էր։ Այդ պաշտօնաւ, երբ Շահը իր արտասահմանեան ճանապարհորդութիւնից (որպէս եւրոպական քաղաքակրթութեան համար անձինք) Պարսկաստանի հրաւիրեց, իւր պետութեան մէջ վերանորոգութիւններ գործելու համար, նոյա Թուում զանում է Միրզա-իւսուֆ-խանը։ Նա բերաւ իւր հետ Փարիզից Փրանսիական օրէնքներից մի քաղուածք, որը Թարգմանած էր պարսկերէն լեզուով և յարմարեցրած էր Պարսկաստանի կեանքին, իւր այդ աշխատանքը Միրզայ-իւսուֆ-խանը առաջարկեց վերանորոգիչների ժողովին և պահանջում էր նորա գործադրութիւնը։ Ժողովը կայացած էր Սպեգէհսալար նախագահութեամբ՝ Մեկլաւը և այլ անդամներից, Բայց ժողովը չը համաձայնեց իւր նպատակին, որովհետև նոյն օրերում թէ Շահի և թէ Բարձ. Դրան ուշադրութիւնը դարձած էր մի այլ ամենակարևոր և անհրաժեշտ խնդրի վերա—յն էր Պարսկաստանի ժողովրդի կեանքի և մահու խնդիրը։

Սովը սարսափելի կերպով տարածուած էր ամեն տեղ։ Կառավարութիւնը աշխատում էր որքան կարելի է ժողովրդի կեանքը ազատել մահից և սովի խստութիւնը մեղմացնել։ Այդ իսկ նպատակաւ Միրզայ-իւսուֆ-խանը Աշտէրխան ուղարկուեցաւ, որպէս զի այնտեղից ալիւր բերէ աղքատներին բաժանելու համար, որոյ մասին կառավարութիւնը որոշել էր մի նշանաւոր գումար։

Միրզայ-իւսուֆ-խանը կատարեց այդ յանձնարարութիւնը։ Բայց ինչպէս։ Որպէս լսում ենք, Շահը Եւրոպայից դառնալէն յետոյ Նորին Մեծութեանը յայտնում են, թէ Միրզայ-իւսուֆ-խանը Աշտէրխանից ալիւր գնելու փողերից 16 հազար Թուման իւր գրպանին է նուիրել․․․։ Սարսափելի անհաւատարմութիւն, որ զրկեց գուցէ 16 հազար հոգի կեանքից։ Դորա հետ խառնուելով և մի քանի այլ յանցանքներ, վճռեցին նորան մեռնել կախաղանի վերայ։

Ահա ողորմելի Պարսկաստանի վերանորոգիչներից մինը, որ ցանկանում էր նորան օրէնքներ տալ և նորա բարօրութիւնը անօրինել․․․

***

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Հեռագիր հաղորդում է, որ Սաքսոնիայի Թագաւորը նոյեմբ. 17-ին վախճանվել է.

—Հեռագիր հաղորդում է նոյնպէս որ Փարիզի մեծ Թատրոնը այրվել է.

—Կ. Պոլսի „Turquie" լրագիրը (նոյեմ. 16) ասում է, որ Սուլթանի հրամանով մզկիթների կալուածները պէտք է տէրութեան սեփականութիւն դառնան։ Մի քանի հարկեր, որք վնասում են ազգային տնտեսութեան, կը վերցնվին, ի մէջ այլոց անշարժ կայքերի վրա հարկը։ Ծխախոտի հարկը կը տարածուի բոլոր տէրութեան մէջ։ Հանքերի բովագործութիւնը և անտառների արդիւնահանութիւնը մասնաւոր ձեռնարկութիւններ պիտի դառնան։ Նշանաւոր խնայողութիւն կիրագործվի մանաւանդ մեծ ռոճիկների վրա։ Մի մասնաժողովի, մեծ վիզիրի նախագահութեամբ, յանձնված է հաստատել եւ և մուտք հաւասարակշռութիւնը։

—Մեր Վիէննայի Թղթակիցը հաղորդում է մեզ, որ հոկտեմբերի 17-ին Գերմանիայի կայսրը հասաւ Վիէննա, իշխան Բիսմարկի հետ միասին։ Կայսրը այցելութիւն արաւ աշխարհահանդիսին, և անցնելով ռուսաց բաժնի մէջ, հետաքրքրվեցաւ մանաւանդ ռուսաց բաժնի զինուորական բաժնով։ Նա ուշադրութեամբ նայեց ռուսաց ահագին Թնդանօթները, որոնցից մինը կշռում է 2472 պուդ, և որի սկզբնական արագութիւնը հաւասար է 1400 ոտնաչափի վայրկեանի մէջ։ Միւսն կշռում է 993 պուդ։

—„Köln. Zeitg." լրագրին գրում են Վիէննայից որ այդտեղի բոլոր գերմանական լրագիրները գովում են գերմանական կայսրի գրած պատասխանը Հռոմի պապին. այդ պատասխանը, ասում են Վիէննայի Թերթերը մի նոր, անսովորական երևոյթ է և ամեն մի գերմանացին պիտի պարծենայ նորանով։ Սրա մասին կը խօսենք։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մեր Վիէննայի Թղթակից, պ. Վարդպատրիկեանը, հաղորդում է մեզ հետևեալ տեղեկութիւնները՝ Գաղիացոց կոմիսարն Վիէննայի աշխարհահանդիսի, ստացաւ լուծումն ամենաթանկագին սերվիզն գաղիացոց մասի ընծայել Աւստրիոյ կայսրին։ Աշխարհահանդէսը վերջանալու է և այդ պատճառով բազմութիւնը մեծ է, այնպէս որ հիւրանոցներում սենեակ գտնելը շատ դժուար է։ Խօլէրան իսպառ վերջացել է, մաքրութեան վրա սաստիկ նայում է պօլիցիան

***

Նոյն Թղթակիցը հաղորդում է մեզ հոկտեմբերի 19-ից, որ օրերումս սպասում են Վիէննայում տիկին Պատտի հռչակաւոր դերասանուհուն։

***

Մենք լսում ենք որ հոկտեմբերի 23-ին Թիֆլիսի քաղաքային վարչութեան պատգամաւորների ընդհանուր ժողովը ունեցաւ մի առանձնակարգ նիստ, որտեղ խօսվեցաւ ջրանցքի և գազի լուսաւորութեան խնդրի վրա։ Քաղաքային ժողովի այս տարվայ մայիսի 11-ին նստի մէջ վճռած էր թէ տեղային, թէ ռուսաց, թէ եւրոպական լրագիրների մէջ յայտարարութիւններով հրաւիրել ցանկացողներին մրցութեամբ վերցնել Թիֆլիսի ջրանցքի և գազով լուսաւորութեան իրագործումը, նշանակելով ներկայանալու համար վեց ամիս ժամանակ, հաշուելով վերջին յայտարարութեան տըպելու օրից։ Բայց չը նայելով ընդհանուր ժողովի այդ վճռին, նա չէ կատարվել յիշեալ հինգ ամսվայ ընթացքում։ Եւ ահա հոկտեմբերի 23-ի նստում ընդհանուր ժողովը կտրում է մայիսի 11-ին իր տուած վճիռը, և նոր քուէարկութեամբ վճռում է՝ չը հրատարակել հրաւէրը, այլ անցնել հետևեալ նստում պ. Բուկօի (որ իրան Ֆրանս-Անգլիական մի մեծ ընկերութեան ներկայացուցիչ է համարում) առաջարկութեան քննութեանը։ Սորա մասին ուրիշ անգամ, միայն կը նկատենք որ քուէարկողները 50 մարդ էին, որոնցից 25-ը ձայն տուեցին պահպանել մայիսի 11-ին արած վճիռը և 25 ձայն ընդդէմ յիշեալ վճռի։ Քաղաքագլուխը պարզ քուէարկութեամբ աւելացնելով մի գունտ, հակվեցաւ դէպի այն կողմը որ կամեցաւ ոչնչացնել մայիսի 11-ի ընդհանուր ժողովի վճիռը։

***

Ցեւխնում ենք մեր ընթերցողներին որ Թիֆլիսի Թատրոնում լինելու է այսօր մեր դերասանուհի տ. Սաբինեկի բենեֆիսը, Գուցէ մենք չենք համարձակվում ընթերցողներին, ինչպէս և չենք համարձակվում բոլոր հայոց գրքերովներին, ինչպէս և Սրաւկ և այն սիրող դերասանուհուն, մեր բեմի վրայ սիրելի երևոյթ է, որ մեր բեմի վրայ պիտի տալ հայոց և վրայ լեզուներ

***

«Մասիս» լրագիրը գրում է՝ կըսուի թէ Վէնետկի վանքէն զրկուած անխափական վարդապետ մը, Բ. Դուռը գացեր և խնդրեր է որ Գատը գեղի Մխիթարեանց վարժարանը մէջի վարդապետաց ձեռքէն առնուելով, Վէնետկի միաբանութեան յանձնվի։ Մեծ-Եպարքոսն ալ պատասխանել է որ այս տեսակ խնդիրները մինչև որ պատրիարքին ձեռօք չառաջարկվին, նկատողութեան չեն առնուիր։

***

Թիֆլիսի քարվանսարայներից մինում կենում էր մի երևանցի հայ երիտասարդ իր հօր եղբօր հետ։ Մի առաւօտ երիտասարդը կորչում է․․․ Սեղանի վրա գտնում են մի նամակ մօտաւորապէս հետևեալ բովանդակութեամբ՝ կեանքը ինձ համար անտանելի է, ես գնումեմ Կրի մէջ ընկնելու, որ վերջ տամ այդ անտանելի կեանքին։

***

Մենք լսում ենք որ մեր գաւառական քաղաքներից մինի մէջ դիտաւորութիւն կայ հիմնել մի բժշկական Թերթ հայերէն լեզվով։

ՏԵՂԵԿԱՑՈՅՑ

ՓՕԹԻ-ԹԻՖԼԻՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻՆ Գնում է ամեն օր՝ ճանապարհորդների գնացքը (մինչև փօթի) առաւօտ 8 ժամին 18 րօպէ։ Խառն գնացքը՝ (մինչև Սուրամ) երեկոյեան 8 ժամին, 17 րօպէ։ Գալիս է՝ ճանապարհորդների գնացքը երեկոյեան 10 ժամին, 49 րօպէ, խառն գնացքը 3 ժամին 13 րօպէ կէս օրից յետոյ։

ՓՕՍՏԸ. Ռուսաստան և Արտասահման ամեն օր, բացի կիրակի օրից։ Երկուշաբթի. Քութաիս, Ջերնօմօրի վիճակ, Սուխում, Երևանի գաւառ։ Երեքշաբթի. Բագու, Գանձակ, Դաղստանի Նահանգ (Թեթև փօստը)։ Չորեքշաբթի Քութայիս և Ալէքսանդրապօլ։ Ուրբաթ Քութաիս, Երևան, Նուխի, Զաքաթալ, Ախալցխա։ Շաբաթ, Բագու Գանձակ (ծանր փօստը)։

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԹԻՖԼԻԶԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

(Հոկտեմբերի 24-ին)։

ՈՍԿԻՆ, (պօլուիմպէրիալ) . . .	6 ռ.		14	կ.
ԲԱՄԲԱԿԸ Երևանու, (հին				
„ սերմ)	4	„	20	„
„ Ամերիկայի սերմից . .	6	„	20	„
ԲՈՒՐԴԸ Թուշի	6	„	—	—
„ Թարեքեամի , . . , . . .	4	„	—	—
ՇԱՔԱՐԸ Ռսի (Բրօդկու)	8	„	—	—
„ „ միւս տեսակը . .	7	„	85	„
„ գազրանիցու տրանցիդ.	5	„	60	„
մաքուր վճարած	8	„	60	„
ՇԱՔԱՐԱԻԱԶԸ Ռսի.	6	„	30	„
ՂԱՀՎԱ Լիվանի լաւը.	15	„	50	„
„ Մօկօ, շատ լաւը . . .	17	„	—	—
„ Մարտինիկոի, ցածրը .	13	„	50	„
ԱԼԻՒՐԸ Երևանի առաջին տեսակը.	1	„	10	„
„ „ երկրորդ տեսակը. . . . . ,	—	—	90	„
ԱԼԻՒՐԸ Գեանջու հասարակ . ,	1	„	—	—
„ Շորագեալու.	1	„	10	—
ԳԱՐԻՆ Երևանի. . . . . , , , . .	—	—	50	„
ՊՂՊԵՂԸ	10	„	50	„
ՇԻՐԲԱԽՏԻ ձէթ. . . . . . . , ,	8	„	—	—
ՄՈՄ . . . , ...	11	„	50	„

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

ՓՈԽԱՆԱԿ. բարաթ պօլս. . . վճա. . . 6—75

„ „ Թաւրիզում վճա. . . 4—90

ՄԱՐՍԷԼ և Փարիզ, 100 րուբլին աժէ. 347 ֆր.

ԼՕՆԴՕՆի վերա, (Օդեսայի կուրսը)

7 րուբլի 36 կոպէկը աժէ. . . . . 1 լիրա

ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ բամբակի 50 քիլօ (3 փութ 2 գրվ.) Երևանու Ամերիկ. սերմի բամբակը ծախվումէ . . . . . 75 ֆր.

„ առաջին տեսակ (հին սերմ) . . . . . . , . . 55 ֆր.

ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ Թուշի սպիտակ բուրդը ծախվում է . . . . 95 ֆր.

„ սեւ և մոխրագոյնը . . 70 ֆր.

„ գառան բուրդը աժէ . . 100 ֆր.

„ Թարաք. բուրդը աժէ . . 70 ֆր.

„ Ղարաբ. բուրդը աժէ . . 55 ֆր.

ԿՕՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍՈՑ խարջ Նուխվայ Թելն (մետաքսը) շատ ընտիրը 150—160 րուբլի։ Թօպ։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

(Հոկտեմբերի 12-ին)

ԼՕՆԴՕՆ.—մի ռուբլի աժէ $32^1/_2$ պէնս (փոխանակ 40 պէնս)։

ՓԱՐԻԶ.—մի ռուբլի աժէ $343^1/_4$ սանտիմ (փոխանակ 400 սանտիմ)։

առաջին ներքին 5% փոխառութեան տոմսակ				—
երկրորդ				$155^1/_4$
5% Բանկի տոմսակ	„	1	շրջանի	$98^1/_4$
„ „	„	2	շրջանի	98
„ „	„	3	շրջանի	—

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ТИФЛИССКIЙ КОММЕРЧЕСКIЙ БАНКЪ

ԹԻՖԼԻՍԻ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԲԱՆԿ

Թիֆլիսի Առևտրական բանկի վարչութիւնը սորանով յայտնում է հասարակութեանը, որ սեպտեմբերի 17-ից, մինչև մի նոր փոփոխութիւն, վերցնում է և վճարում է տոկոսները յետագայ չափով։

Վերցնում է

1. Փոխ տուած գումարներից, Պետական Բանկի Բաժնում ընդունվող տոկոսաբեր Թղթերի գրաւականով. 8%

2. „ Պետական Բանկի Բաժնում չընդունվող տոկոսաբեր Թղթերի գրաւականով. 10%

Վճարում է

Ա. Գնումներին մինչև պահանջ. . 6%

Բ. „ վեց ամսով. . . . $6^1/_2$%

Գ. „ մի տարով. . . . 7%

Դ. Ընթացող հաշւով. . . . 5%

ԽՈՒՑԻՕԼՕՎԵԱՆ ՌՈՒՍ ԲԱՂԱՆԻՔՆԵՐ

Տրվում են կապալով, Պայմանների մասին տեղեկանալ Թիֆլիսում, Սերգիեվսկի փողոցում, պ. Աբիմեանցի տանը, տանուտերից։

Լաւ կուշինկայի պանիր և շատ լաւ մածնում մաքրած սարի մեղր, կարելի է միշտ գտնել Ը. Վէլլյարինեան մագազինում — Գոլովինսկի պրոսպեկտի վերայ Օրբելեանի տանը. 1 (10)

Մի քանի ընթերցասէր Հայ-երիտասարդներ, ունենալով պատրաստի „Կլովիս և Բիկուլֆ—որսորդ" անունով Թարգմանութիւնը, մեծապէս խնդրում են Հայ-պարոններից օգնելու նիւթականապէս այս գրքոյկի տպագրութեանը։

Ստորագրուիլ ցանկացողները կարող են դիմել կամ „Մշակ" և „Մեղու" լրագրների խմբագրատունը կամ պ. Ա. Ենֆիաճեանցի գրադարանը։

Այս օրեր լոյս տեսաւ Թիֆլիսում Հ. Ենֆիաճեանի և ընկ. տպարանում Շիլլերի „Վիլհէլմ Տէլլը" հայերէն լեզվով, Թարգմանութիւն պ. Բարխուդարեանցի։ Գինը 1 րուբլ 20 կ. ընտիր Թղթի վրա և 1 րուբլ հասարակ Թղթի վրա։ Ծախվում է „Մշակ" և „Մեղու Հայաստանի" լրագրերի խմբագրատներում և գրավաճառների մօտ։

„Համառօտութիւն Հայոց ազգի պատմութեան" երկասիրութիւն Գ. Աղթեանց, վաճառվում է Միխայլովսկի կամրջի վերայ Երևանցու խանութում 75 կոպ. Ծախողներին զիջվում է։ Դրսի բաժանորդները կամենալով կարող են դիմել այս հասցէով — На Михайловскомъ мосту, Бр. Абовьянцъ, въ Тифлисъ.

ԱԴՎՕԿԱՏ

Վկայեալ Վարդապետ Մարգինեանց Արամեանի փողոց Նադրովի տանը, կընդունէ 8-ից մինչև 10 ժամ, իսկ երեկոյեան ասու ժամանակ սկսած հինգ ժամից. 10 (10)

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 24 Октября 1873 г. Մեքենայի և ընկ. տպարան Խմբագիր—Հրատարակող Գրիգոր Արծրունի